

Lärarhandledning- Vad gjorde Delliknäs till ett bra ställe att bygga på? En GIS uppgift

Tidsåtgång: ca 2-3 Lektioner

Introduktion:

I slutet av 1800-talet flyttade en familj till nybygget Delliknäs i Arjeplogs kommun för att skapa sig en framtid i en karg och väglös miljö. Deras liv kom att präglas av hårt arbete, självhushållning och ett starkt beroende av naturens resurser. Platsen valdes inte av en slump – tillgång till vatten, bördig mark och möjligheter till fiske var avgörande för att kunna överleva.

I detta arbetsområde undersöker du Delliknäs ur flera perspektiv. Med hjälp av berättelsen analyserar du varför människor bosatte sig här, hur de levde och hur natur, teknik och resurser formade deras vardag.

Centralt innehåll:

Geografi

- Digitala och analoga kartors uppbyggnad samt olika kartprojektioner och deras egenskaper. Geografiska informationssystem (GIS) och exempel på hur de används i samhället.
- Beskrivningar och analyser av platser och regioner med hjälp av kartor, enkla former av GIS, fältstudier och andra geografiska källor, metoder, verktyg och begrepp.

Mål:

- Att förstå och praktiskt kunna använda GIS verktyg
- Utveckla sin förmåga att analysera orsak-konsekvens samband

ANPASSNINGAR (SVA / EXTRA STÖD)

- Stödord på tavlan
- Muntliga svar istället för skriftliga
- Bildstöd + gemensam genomgång
- Kamratstöd

Det här behöver du:

Penna, sudd och papper.

Dator + internet

Begreppslista:

Nybygge = En plats där människor byggde en ny gård på mark där ingen bott tidigare eller där marken inte redan användes. Man fällde träd och röjde mark för att kunna odla samt byggde hus och ladugård.

Självhushåll = All mat du äter producerar du själv. Exempelvis odlar, fiskar och jagar.

Odlingsgräns = En gräns i norra Sverige som visade hur långt upp i landet man fick starta ett nybygge. Detta för att man skulle skydda samernas renbetesland.

Odlingsmarker = Är mark där man odlar växter för att få mat till människor och djur.

Socken = Sverige var förr i tiden indelat i socknar. En socken var förr ett område runt en kyrka där människor bodde och hörde ihop. Idag är Sverige indelat i kommuner i stället.

Slätter = Betyder att man klipper eller slår av gräs för att göra hö som betesdjuren på gården kan äta av på vintern.

Försörjning = betyder att ha det man behöver för att leva, till exempel mat, bostad och pengar.

Uppgift:

Använd **Lantmäteriets GIS tjänst Min Karta**, eller något motsvarande GIS verktyg för att analysera varför Delliknäs var en möjlig – och kanske strategisk – plats för nybyggare i slutet på 1800 talet. <https://minkarta.lantmateriet.se/>

Du ska undersöka hur:

- höjdskillnader
- vatten
- marktyp
- landskapets form

påverkar möjligheten att bo och försörja sig. Det är en fördel om eleverna fått en genomgång av hur GIS fungerar innan ni börjar med lektionen.

Steg 1– Hitta platsen

I denna instruktion så utgår vi ifrån Lantmäteriets GIS tjänst Min Karta.

1. Skriv **Delliknäs, Arjeplog** i sökfältet.
2. Zooma in så att du ser:
  - Dellikälven
  - Laisälven
  - omgivande mark

💡 Tips! Använd kartan i artikeln för att hitta rätt plats.

Steg 2 – Undersök höjd och terräng

1. Välj: 🗑️ **Avancerad kartväljare**. Klicka på **Höjddata**. Dra i reglaget på för att blanda karttyperna.
2. Studera höjdkurvor (linjerna som visar höjd).

Besvara:

- Ligger Delliknäs högt eller lågt i landskapet?
- Finns det en sluttning?
- Var finns den lägsta punkten? Jämför området runtomkring med själva gårdarna.
- Varför kan en sluttning vara bra för odling?
- Finns det risk för översvämning? Markera ut platser som ligger i riskzonen

💡 Tänk: Strandängar som översvämmas kan bli bördiga.

Steg 3 – Vatten och resurser

🗑️ **Berg, jord och hydrologi**, klicka i **Avrinningsområden**. Avrinningsområden visar på områden som samlar upp nederbörd.

1. Hitta:
  - Älvar, bäckar
  - Mindre vattendrag
  - Myrmarker (markerade med sneda streck)

Besvara:

- Vilka typer av vatten hittar du i närheten av Delliknäs?
- Vad har man kunnat använda vattnet till?
  - Ex: fiske? bevattning? Vattenkraft?
- Varför är översilningsmarker näringsrika? (denna information kan du även hitta i artikeln)

Steg 4 – Markens karaktär

🗑️ **Berg, jord och hydrologi**, klicka i **Jordartskarta**.

1. Studera färgskillnader och symboler.
2. Vilka olika jordartstyper finns i Delliknäs?

Resonera:

Sök information kring de jordartstyper du hittar.

💡Leta även information i artikeln.

- Vilka fördelar har jordartstyperna? Ex odling, bebyggelse.
- Vilka nackdelar har jordartstyperna?

Steg 5 - Analys

Gör en sammanfattande analys med bilder från kartan med de olika kartlagren. Det finns rit och skrivfunktioner samt att du kan spara ner eller skriva ut från kartan. Kan med fördel göras som en powerpointpresentation.

Din text ska innehålla:

- Beskrivning av terräng
- Analys av vattenresurser
- Resonemang om bördighet
- Risker och begränsningar